Available online at http://jgu.garmian.edu.krd

Journal of University of Garmian

https://doi.org/10.24271/garmian.21080317

وێنەی ڕوونبیژی لە شیعری(سالم)دا

فازیل مجید محمود

زانکۆی سلێمانی- کۆلێژی زمان- بەشی زمانی کوردی

مریوان حمەکریم احمد

زانکۆی گەرمیان- کۆلێژی پەروەردەی بنەڕت- بەشی زمانی کوردی

پوختە

وێنە کۆڵەکە و جەوهەری شیعرە و ڕەگەزێکی گرنگی بنیاتنانی دەقی ئەدەبییە. دەتوانین بلێین، وینەی هونەری، ئەو ئامرازە هاوچەرخەیە، کە لە ڕێگەیەوە دەگەین بە ئەزموونی شاعیر و هاوبەشی لە هەست و سۆزەکانیدا دەکەین و پەی بە بیرکردنەوەکانی دەبەین. بێگومان بەشی هەرە زۆری ئەو وینە شیعریانەی، کە شاعیران بەرهەمیان هێناوە، لە هونەرەکانی ڕەوانبێژی و بەتایبەتی ڕوونبێژییەوە سەرچاوەیان گرتووە. لەوانەش وەکو هونەرەکانی (چواندن، خواستن، درکە). هەر بۆیە هەموو ئەو هۆکارانە پێکەوە وایان لێ کردین، کە ئێمە لەم توێژینەوەیەدا ئاوڕ لە ئەم لایەنە گرنگەی شیعری یەکێک لە شاعیرانی سێکوچکەی بابان، کە ئەویش (سالمی ساحێبقران)ە، بدەینەوە.

لەم توێژینەوەیەدا سوود لە میتۆدی وەسفیی شیکاری وەرگیراوە، سەرەتا باسمان لە ڕوونبێژی کردووە و دواتر وێنەی لێکچواندن و خواستن و درکەیمان لە هەناوی شیعرەکانی شاعیرەوە دەرهێناوە و بە وێنە و هێڵکاریش خستوومانەتە ڕوو. لە پاش پێشکەشەکردنی دەرئەنجامەکان لیستی سەرچاوەکانمان ڕیز کردووە.

Article Info

Received: June , 2021
Accepted : July ,2021
Published :October ,2021

Keywords

وێنە، ڕوونبێژی، سالم، وێنەی ڕوونبێژی

Corresponding Author

Fazil.Majid@univsul.edu.iq
mariwan.hama@garmian.edu.krd

پێشەکی

ڕوونبێژی بەشێکی گرنگە لە ناو سێ بەشەکەی هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا، کە زۆر لە مێژە خەڵکی لە گفتوگۆی ڕۆژانەیان و شاعیرانیش لە سەردەمە جیاوازەکاندا پەنایان بۆ بردووە و مەبەستە شیعرییەکانی خۆیانیان لە ڕێگەیەوە دەربڕیوە. ڕوونبێژی بایەخێکی مێژووی هەیە، تەنانەت (لە زانستی ڕەوانبێژی کۆندا بەهەرسێ بەشی " واتاناسی و ڕوونبێژی و جوانکاری" وتراوە ڕوونبێژی. (عەبدولڕەحمان، ٢٠٠٠، ٣٨) بێگومان (ڕوونبێژی باسێکی زۆر فراوانە، هەموو ئەو شتانە ئەگرێتەوە کە پەردە لە ڕووی گوزارە لائەدەن و ئەیخەنە بەر چاوەوە.)(گەردی، ١٩٧٢، ١٨) لە زانستی ڕوونبێژیدا یەک مانا بە شێوازی جیاواز دەردەبڕدرێت، وە هەر ئەو شێوازە جیاوازانەیە کە هۆکاری جوانی و سەرنجڕاکێشی دەربڕین. (القزويني) دەڵێ: ڕوونبێژی، ئەو زانستەیە کە بە چەند ڕێگایەکی جیاواز هەمان واتا بگەیەنێت و واتای مەبەستدار ڕوون بکاتەوە.(القزويني، ٢٠٠٣، ١٦٣) هەروەها (السكاكي) لە بارەی ڕوونبێژییەوە دەڵێ: هێنانەوەی یەک مانایە بە چەند ڕێگایەکی جیاواز، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی واتاکە. (السكاكي، ١٩٨٧، ١٦٢)، واتا (دەرخستنی هەمان واتا بە شێوەی جۆراوجۆر.)(غەفور، ٢٠١٥، ١٤٠). بەو شێوازە زیاتر جەخت لەوە دەکرێتەوە، شاعیر بەهۆی ڕوونبێژییەوە دەتوانێت یەک واتا بەچەند ڕێگایەکی جیاواز بگەیەنێت، کە ئەمەش هەمووی بۆ خزمەتکردنی جوانی و ڕوونکردنەوەی واتاکەیە، چونکە هەروەک (کرۆچە) دەڵێ: ڕوونبێژی و جوانی دوو واتا نین، بەڵکو یەک مانان کە هەر یەکێک لەوان هاوواتای ئەوی تریانە و دەتوانین لەوەوە دەست پێ بکەین. (شەفیعی کدکنی، ١٣٧٥، ٢٤) ئەمەش بێگومان لە وێنەی هونەریدا دەکرێت، کە هەموو هونەرە ڕوونبێژییەکانی وەک (لێچواندن و خواستن و درکە) ڕۆڵی گەورە لە دروستکردن و بنیاتنانی ئەو وێنانەدا دەبینن، چونکە (زانستی ڕوونبێژی لە هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا بە ناونیشانی گرنگترین ئامرازی دروست کردنی وینەی شیعرییە، کە کۆمەڵێک یاسا و ڕێسایە و لە ڕێگای ئەوانەوە دەتوانرێت یەک مانا بە چەند جۆرێکی جیاواز ڕوون بکرێتەوە.)(مبارک و حیدری، ١٣٨٩، ١٠١) واتا (زانستێکە تێیدا لە لێکچواندن و خوازە و درکە دەکۆڵدرێتەوە.)(مستەفا، ٢٠١١، ١١٣) ئەو هونەرە ڕوونبێژیانە سەرچاوەی سەرەکی بنیاتنانی وێنەی هونەرین و شاعیران زۆر پشتیان پێ دەبەستن، بەڵام بێگومان بەکارهێنانی ئەو هونەرانە پێویستی بەشارەزای باشی شاعیر هەیە تاکو بتوانێت وێنەی داهێنراو و تازەیان لێ پێک بهێنێت، چونکە هەر وەک (سیسرۆ) دەڵێ: ڕوونبێژی ڕاستەقینە شتێکە، کە ئەنجامدانی قورسترە لەوەی کە دیارە. ڕوونبێژی لە زۆرزانین و کارامەییەوە لەدایک دەبێت، پیاو دەتوانێت باش بلێت کاتێک شتێکی هەیە بۆ وتن.(Шехурдина. 2018. (13). هەر بۆیە وێنەی ڕوونبێژی بوو بە کەرەستەیەکی گرنگ بە دەستی ڕەخنەگرانەوە و (کردیان بە پیوەرێکی ڕەخنەیی بۆ دەستنیشانکردن و جیاکردنەوەی ئاستی شاعیران لە یەکدی.)(عبدالله، ٢٠٠٨، ٦١).

هەموو هونەرە ڕوونبێژییەکان ڕۆڵی گەورەیان لە بنیاتنانی وێنەی هونەریدا هەیە، بە تایبەتی خوازە، هەر بۆیە کۆلێردج دەڵێ: شیعر بەبێ خوازە قەبارەیەکی بێ گیانە، چونکە وێنەی خوازەیی بەشێکە لەو وزەیەی کە ژیان بە شیعر دەبەخشێت. هەروەها (ڕۆبرت فرۆست) دەڵێ: زۆر شت هەیە کە دەتوانرێت لە پێناسەکردنی شیعردا بووترێت، بەڵام ئەوەی کە سەرەکییە تێیدا خوازەیە.(عەلی، ٢٠٠٧، ١٦٨). هەر لەم بارەیەوە تۆماشێڤسکی (Tomashevsky ١٨٩٠ – ١٩٥٧ ز) دەڵێ: ئەو کاریگەرییەی کە لە لایەن خوازەوە بەرهەم دەهێنرێت، زۆرجار بە وشەی (وێنە) ئاماژەی بۆ دەکرێ. وە وێنە خۆی بۆخۆی خوازەیە.(Томашевский. 1996. 54) و (خوازە و هێما، بنەمای دروستکردنی وێنەن.(Кассирер и Якобсон. 1990. 22) بەڵام دەبێت ئاگامان لەوە بێت، کە ڕاستە هەموو خوازەیەک وێنەیە، بەلام هەموو وێنەیەک خوازە نییە، چونکە وێنە بە شێوازی تر لە دەرەوەی خوازەش بنیات دەنرێ.

بە بۆچوونی (ڕۆمان یاکۆبسن) خوازە، جێگۆڕینی مانایەکە بە مانایەکی تر. (مظفری، ١٣٧٥، ٩٦). ئەوەش نزیکە لە دەربڕینەکەی (ئەرەستۆ)وە، کە دەڵێ: خوازە، ئەوەیە ناوی شتێک بۆ شتێکی تر بەکار بێت، ئەمەش بەهۆی گواستنەوە دەبێ لە ڕەگەزەوە بۆ جۆر، یان لە جۆرەوە بۆ ڕەگەز، یان لە جۆرەوە بۆ جۆر، یان بۆی هەیە بەهۆی پەیوەندی هاوئەرکی بێت.(أرسطو، ١٩٧٧، ١٨٦). بەڵام بێگومان نیشانەیەک پێویستە کە نەهێڵێت وشە خوازراوەکە واتا بنەڕەتییەکەی بگەیەنێت، ئەوەتا (السكاكي) لەم بارەیەوە دەڵێ: خوازە، وشەیەکە بەکاردێت بۆ واتایەکی تری دوور لە واتا بنچینەییەکەی، کە بە پێی جۆرەکەی دەیبەخشی، سەرەڕای بوونی نیشانەیەک کە ڕێگرە لەبەردەم ئەوەی وشەکە واتا بنچینەیەکەی بگەیەنێت.(السكاكي، ١٩٨٧، ٣٥٩) ئەمەش بێگومان بە بەکارهێنانی زمان لە ئاستێکی بەرزدا دەکرێ، چونکە دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگیرێت، کە زمانی شیعری بە پێناسەی ڤینۆکور (Vinokur ١٨٩٦ – ١٩٤٧ ز) (ئەو شتەیە، کە بەزۆری پێی دەوترێ زمانی خوازەیی.)(Винокур. 1991. 27). و (زاراوەی خوازە"allegory"، وشەکە لە وشەی" allegoria" ی گریکییەوە هاتووە، بە مانای "قسەکردن بە پێچەوانەوە". خوازە وەکو یاسا بریتییە لە چیرۆکێک لە هۆنراوەدا یان لە پەخشان دا بە دوو مانای جیاواز: مانای سەرەتا یاخود ڕووکەش، وە مانای ئەو دیوی مانا ڕووکەشەکە.(Cuddon, 1999, 20). سالم یەکێکە لە شاعیرانی سێ کوچکەی بابان، کە شوێنێکی دیاری لە ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردیی کرمانجی خوارووی هەیە، دەستێکی باڵاشی لە بەکارهێنانی هونەرە ڕوونبێژییەکان (لێکچواندن، خواستن، درکە) هەبووە و بۆ بنیاتنان و دروستکردنی وێنە هونەرییەکانی سوودی زۆری لێ وەرگرتوون.

أ – وێنەی لێکچواندن

لێکچواندن یەکێک لە گرنگترین و دیارترین هونەرە ڕوونبێژییەکانە، کە هەر زۆر لە مێژە لە گفتوگۆی ئاسایی خەڵکیدا بەکارهێنراوە، خەڵکی بۆ دەرخستنی سیفەتی شتێک کە خۆیان مەبەستیان بووە، هاتوون خستووبانەتە ئاستی بەراوردییەوە لەگەڵ شتێکی تر کە هەمان سیفەتی تێدا بەرز و باڵا بێت. بەمەش وێنەکە لە مێشکی وەرگردا ڕوونتر و کاریگەرتر دەرکەتووە. هەر بۆیە (لێکچواندن بە پێی بۆچوونی ڕەوانبێژان ڕەنگبێت یەکەمینی ئەو هونەرانەی ڕەوانبێژی بێت، بەر لەوەی ئەو زانستە ئاشکرا کرابێت و هونەرەکانی دەستنیشان کرابێت، یان باشترە بلێین بەر لەوەی نووسین داهێنرابێت، ئادەمیزادە سەرەتاییەکان پەنایان بۆ بردبێت.)(مستەفا، ٢٠١٠، ٧٥). دواتریش شاعیران کەڵکیان لەم شێوازە وەرگرتووە و لە دەقە شیعرییەکانیاندا وێنەی هونەریان پێ بنیات ناوە. چونکە (چواندن ناوەندی وێنەی هونەرییە، لەبەرئەوە هەموو وێنەیەک بە شێوەیەک لە

شێوەکان بە چواندنەوە پەیوەستە، وە بە ئاشکرا یان بە شاراوەیی هەوێنی لێ وەرگرتووە.)(مبارک و حیدری، ١٣٨٩، ١٠١) بێگومان لێکچواندن لە نێوان دوو شتدا دەکرێ کە هەم لێکچوون و هەمیش جیاوازیان لە نێواندا هەبێت. هەر وەکو (قدامة بن جعفر) دەڵێ: هیچ شتێك لە خۆی ناچێت، وە لە هەموو ڕوویەکەوە لە شتێکی دیکەش ناچێت، گەر دوو شت لە هەموو ڕوویەکەوە لە یەکچوون و هیچ جیاوازییەك لە نێوانیاندا نەبوو، ئەوە یەکدەگرن و دەبن بە یەك شت، ئەوە دەمێنێتەوە دەبێت چواندن لە نێوان دوو شتدا ڕوو بدات، کە لە نێوانیاندا هاوبەشی واتایی هەبێت وپێی وەسف بکرێن و هەریەکەیان لە چەند سیفەتێکدا جیاوازبن.(قدامة بن جعفر، ١٣٠٢، ٣٦-٣٧). هەروەها (د.جابر عصفور) دەڵێ: لێکچواندن، پەیوەندییەکی بەراوردییە لە نێوان دوو لایەن بەهۆی لێکچوون و هاوبەشییان لە تایبەتمەندییەک یان حاڵەتێک یان لە چەند تایبەتمەندی و حاڵەتێکدا، کە دەکرێت پەیوەندییەکەیان لەسەر بنەمای هاوبەشییەکی هەستی بێت، وە دەکرێت لەسەر بنەمای لێکچوون لە حوکم و پێویستییەکی ژیری کە هەردوو لایەنە بەراوردکراوەکە بەیەکەوە دەبەستێت، بێ ئەوەی پێویست بەوە بکات دوو لایەنەکە لە جەستەدا و لە هەموو خاسییەتێکدا وەکو یەک بن.(عصفور، ١٩٩٢، ١٧٢) بەو مانایەی کە دەکرێ خاسییەتی هەستی هاوبەش یان بنەمای ژیری لەیەکچوو لە نێوانیاندا هەبێت، بەڵام بێگومان دەبێت ئەو دوو شتە جیاوازیشیان هەبێت. هەروەک (عبدالقاهر الجورجانی) دەڵێ: چواندن، ناگاتە ئامانج تەنها بە باسکردنی لێکچوون نەبێ لە نێوان شتە جیاوازەکاندا و سەلماندنی ئەو شتانەی کە لە ڕەگەز و جۆردا هاوبەشن.(الجورجانی، ١٩٩١، ١٤٨) واتا دۆزینەوەی هاوبەشییە لە نێوان شتە لێک جیاوازەکاندا و هەتا جیاوازی نێوان لێچوو و لەوچووەکە زیاتر بێت باشترە، چونکە (باشترین لێکچواندن ئەوەیە، کە دووی لەیەک دوور لێک نزیک بخاتەوە هەتا بۆنەو هاوبەشییەک لە نێوانیاندا درووست ببێت.)(حەسەن گەردی، ٢٠٠٤، ٢٣٠).

چواندن بە بناغەی وێناکردنی ڕوونبێژی و سەرچاوەی دەربڕینی هونەری دادەنرێت، بەربڵاوترینی هونەرەکانی ڕوونبێژییە لە ڕووی بەکارهینان و واتاوە. (موسی، ٢٠٠٣، ٦٨) لە لێکچواندندا بەهۆی شتێکی ناسراو و دیارەوە شتێکی تر کە شاعیر خۆی مەبەستێتی لە ڕووی واتاوە ڕوون دەکرێتەوە، بە شێوازێک، کە (شتێکی ناسراو بکرێت بە پێوەر بۆ ڕوونکردنەوەی شتێک کە گومانی لێ بکرێت. (عەبدوڕەحمان، ٢٠٠٦، ٧١) ئەمەش بیگومان بۆ (هەڵدانەوەی پەردەیە لەسەر شتێکی نادیار، بۆ ئەوەی شتی نادیار لە ئارادا نەمێنێ. (سەجادی، ٢٠١٩، ٤٨). چواندن یارمەتی ڕەخنەگر دەدات لەسەر دەرخستنی لێهاتووی شاعیر و زاڵبوونی بەسەر زمانەکەیدا، وە ڕێگەکانی وەگەرخستنی واتای دەربڕاوەکان لە ڕێگەی هۆنینەوەی لە شیعردا بۆ تیشکدانەویەکی زیندو و کاریگەر، لەگەڵ ڕۆڵی گرنگی خەیاڵ لە چالاك کردنی ئەو وێنانە، چونکە بنەمای دروستکردنی وێنەکان خەیاڵە و چواندنی لێچووش بە لەوچوو هەر لە ناو ئەندێشەدا دەکرێ نەک واقیع، هەر بۆیە ئەندێشە ڕۆڵێکی گەورەی نەک هەر لە لێکچواندن بەڵکو لە تەواوی هونەرە ڕوونبێژییەکاندا هەیە. لێکچواندن لەسەر چوار بنەڕەت دروست دەکرێت، کە ئەوانیش (لێچوو، لەوچوو، لێکچوون، ئامراز)ن. بەڵام لەو بنەڕەتانە (لێچوو و لەوچوو دوو ستوونی پتەون و لێکچواندنیان ڕاگرتووە، ئەگەر یەکێکیان کەم بێت یا ئەوەتە لێکچواندنەکە ئەبێتە تەم و ئەڕەوێتەوە، یا ئەوەتە بەگووڕتر ئەبێ و ئەو حەلەش ئەبێتە (خواستن)، هەر چۆن بێت ناتوانین دەستبەرداری هیچێکیان بین، ئەمێنێتەوە (ئەوزار) و(لێکچوون)، ئەم دووەش هەندێ جار تاکەتاک دیار ئەبن و هەندێ جاری تر ون ئەبن، هەروەکو ئەوەشیان ئەبێت هەردووکیان پێکەوە ناویان بێت، وەکو ئەشگونجێ هەردووکیان پێکەوە فڕێ بدرێن. (گەردی، ١٩٧٢، ٣٤). بەو مانایەی بە بێ هەردوو بنەڕەتی (لێچوو، لەوچوو) لێکچواندن درووست نابێت، بەڵام گەر یەکێک لەم دووانە نەهات ئەوە هونەرێکی تری ڕوونبێژی، کە (خواستن)ە، درووست دەبێت، بەڵام دوو بنەڕەتەکەی تر(لێکچوون، ئامراز) لاوەکین و بە نەهاتنیشیان لێکچواندن هەر درووست دەبێت.

سالم یەکێکە لە شاعیرە بە توانا و لێهاتووەکانی ناو ئەدەبی کلاسیکی کوردیی کرمانجی خواروو، کە زۆر شارەزایانە توانیویەتی سوود لە هونەری (لێکچواندن) وەر بگرێ و وێنەی هونەری پێ دروست بکات و بیروڕاکانی خۆیی پێ بگەیەنێت بە خوێنەر.

سالم دەڵێ:

دەزانم تا لە شیشەی دیدەما بێ، ئەشکی ئالوودەم
شەرابی (جەی) لە جاما ڕەونەقی خوێنی جگەر نادا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، لا ٣)

لەم دیڕە شیعرەدا شاعیر سوودی لە (لێکچواندنی ڕەوان) وەرگرتووە و دیدە (چاو)ی بە شیشە (پیاڵەی شووشە) چواندووە، دواتر ئەم چواندنەی لە ناو لێکچواندنێکی وێنەییدا بەکار هێناوەتەوە، کاتێک دەڵێ: ئەشکی ئالوودە (لێڵ و تێکەڵ) لە ناو پیاڵەی شووشەی چاومدا، ئەمەی چواندووە بە (شەرابی گەڕەکی جەی لە ئەسفەهان)، کە لە ناو جامدا بێت. ئینجا پەسەندی ئەشکی چاوی خۆیی داوە بەسەر شەرابی جەیدا، چونکە ئەو فرمێسکانە لەبەرئەوەی خوێنی جگەرن و لەوێوە هەڵقوڵاون، بۆیە ڕەونەق و جوانیان لە شەرابەکە زیاترە، بەڵام ئەمە کاتێک دەردەکەوێت، کە شاعیر ئەشکەکەی برێژێت، بەو شێوازە توانیویەتی بە سوود وەرگرتن لە لێکچواندنی ڕەوان و لەناویەک وێنەیەکی هونەری زۆر جوان بخوڵقێنێ، لە خوارەوە لە وێنەیەکدا دەیخەینە ڕوو

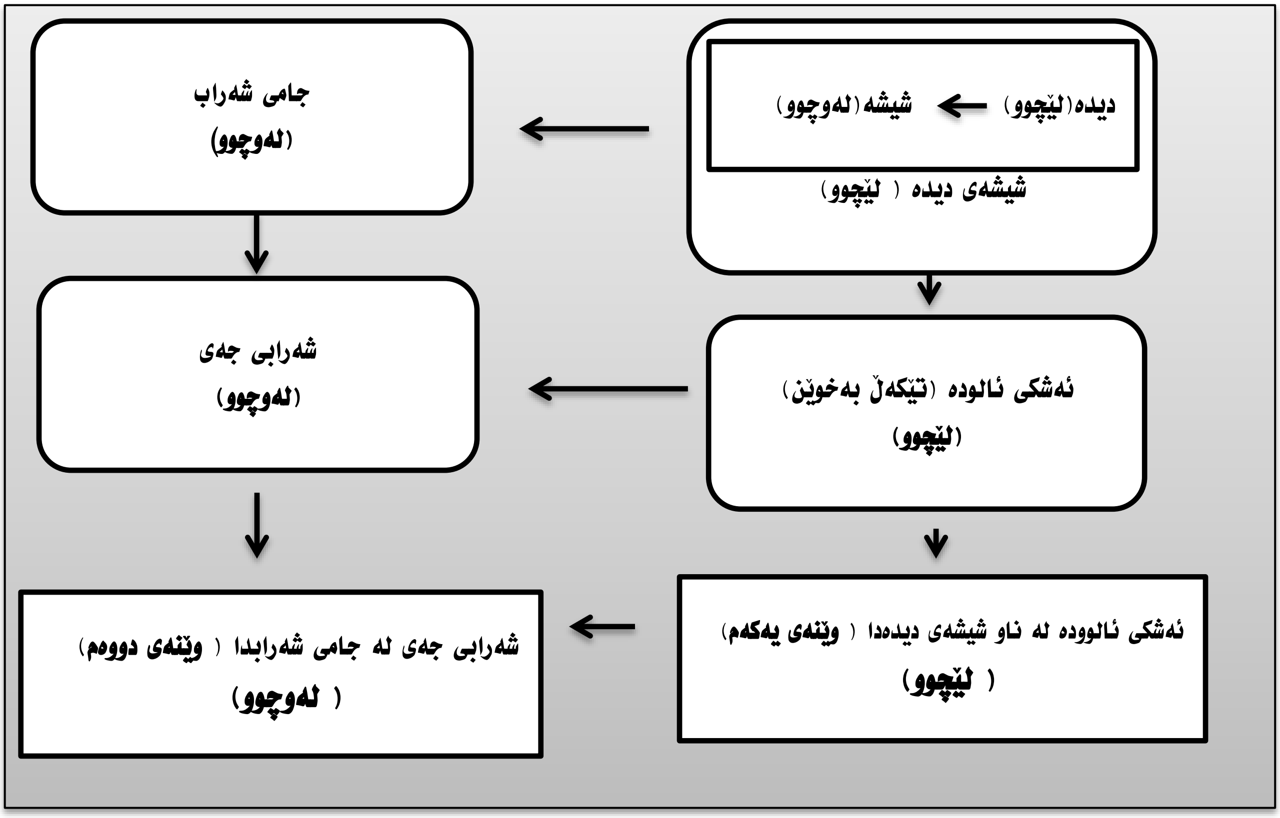

سالم لە دێڕیکی تردا دەڵێ:

دەڵێیم وەک قامەتت دڵگیرە سەرویش

ئەگەر سێب و گوڵ و سونبول ئەمەردا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٧)

بەگشتی لە شیعری کلاسیکی کوردیدا (قەدوبالا) بە (سەرو) چوێنراوە، ئەمەش لەبەرئەوەی بەرزی و رێکی و جوانی سەروو هەموو کەس دەیزانێ و شتێکی روونە. بەلام لێرەدا شاعیر هاتووە بە پێچەوانەوە لە نیوە دێڕی یەکەمدا (سەرو) ی چواندووە بە (قامەت)ی یار و چواندنە بنچینەییەکەی ئاوەژوو کردۆتەوە، بەوەشەوە هێشتا مەرجی بۆ ئەو چواندنە داناوە و وتوویەتی ئەگەر (سەرو) بتوانێت وەک قامەتی یار سێو و گوڵ و سونبول (کە مەبەستی لە مەمک و دەم وروخسار و ئەگریجەی یارە، لێرەدا بێگومان وشەی قامەت وا دەکات ئەو وشانە بە شێوەی خواستن هاتبن و واتا بنچینەییەکەی خۆیان نەدەن.) بەمەش شاعیر دوو جار قامەتی یاری پەسەنتر کردووە بەسەر سەروودا، کە هەم قامەتی کردووە بە لەوچوو هەمیش مەرجی بۆ سەرو داناوە تاکو بتوانێت بەگات بە قامەتی یاردا. بەو شێوەیە بە یارمەتی لێکچواندنی ئاوەژوو و سوود وەرگرتن لە خواستن وێنەیەکی هونەری داهێنراو و جوانی خوڵقاندووە. وەک لە هێڵکارییەکەی خوارەوەدا زیاتر ڕوون دەبێتەوە.

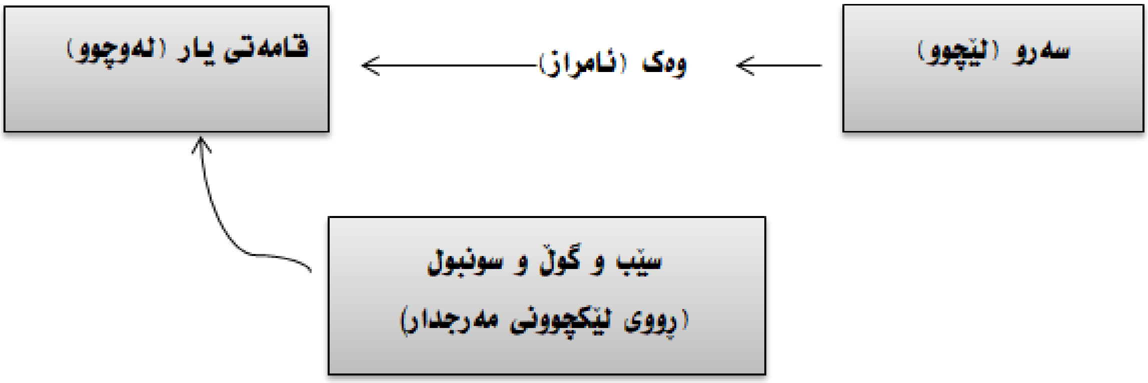

لە دێڕێکی تردا دەڵێ:

زێوەری حوسنی دڵارامە، سەوادی خەمی زوڵف

نانوێنێ، کە نەبێ ظوڵمەتی شەو، شەوقی چرا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٩)

لەم دێڕەدا شاعیر دوو وێنەی هونەری درووست کردووە و دواتر بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، یەکەمی بە دووەم چواندووە. لە نیوەی یەکەمدا دەڵێ: زوڵفی پڕ پێچ و ڕەشی یار، کە چواردەوری لە ڕووخساری یار گرتووە، وای کردووە جوانی ڕووخساری یار زیاتر دەربکەوێ، ئەم وێنەیەی کردووە بە (لێچوو) و چواندوویەتی بە دەرکەوتنی جوانی شەوقی چرا لە ناو زوڵمەتی شەودا، کە بەهۆی ئەوەی تاریکی شەو دەوری چراکەی تەنیوە بۆیە ڕووناکییەکەی هێندەی تر جوانتر دەرکەوتووە. شاعیر یاری بە چرا و ڕووخساری بە ڕووناکی و پرچی ڕەشی یاریشی بە تاریکی شەو چواندووە و وێنەیەکی هونەری نایابی بە یارمەتی لێکچواندنی وێنەیی و بە شێوەی ناڕاستەوخۆ پێکهێناوە. لە وێنەی خوارەوەدا دەیخەینە ڕوو.

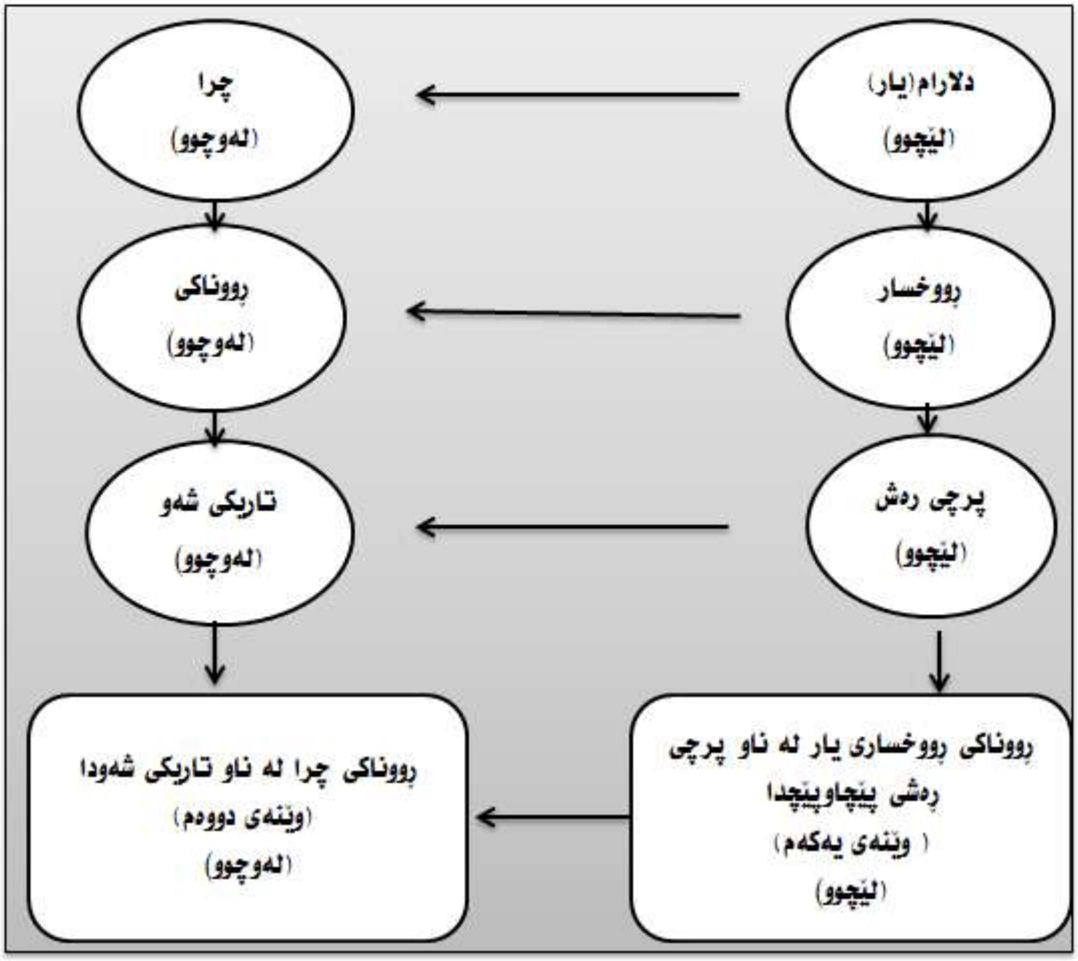

یان دەڵێ:

سونبولی طوڕڕە کە پەرژینە بە پەهلوویی گوڵا

موو بە موو هەریەکە داوێکە لە ڕێی مورغی دڵا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١١١)

لەم دیرەدا شاعیر بە کۆکۆدنەوەی چەند لێکچواندنێک وێنەیەکی هونەری نایابی خوڵقاندووە. سەرەتا (پەهلوویی) ڕوومەتی یاری بە گوڵ چواندووە، دواتر دڵی خۆی بە (مورغ) پەلەوەر چواندووە، واتە دوو وێنەی بە یارمەتی (لێکچواندنی ڕەوان) درووست کردووە. جگە لەمە شاعیر وێنەیەکی تریشی درووست کردووە، (طوڕڕە) زولفی یاری سەرەتا بە (سونبول) کە گیایەکی بۆنخۆشە، پاشان بە (پەرژین) بە دەوری ڕوومەتی وەک (گوڵ) ی یاردا، پاشانیش بە (داو) ی ڕاوچی چواندووە، بۆ گرتنی دڵی وەک پەلەوەری شاعیر، واتە یەک لێچوو(طوڕڕە) ی بە سێ لەوچوو، کە (سونبول، پەرژین، داو)ن، چواندووە. بەو شێوازە بە یارمەتی لێکچواندنی کۆ،

وێنەیەکی هونەری گەڵیک جوان و نوێی خوڵقاندووە، کە تێیدا دەڵێ: زوڵفت کە وەک سونبول بۆنخۆشە، بووە بە پەرژین بە دەووری ڕوومەتی وەک گوڵت، هەروەها تاڵە تاڵەی ئەو مووانەی زوڵفت، بوون بە داو بۆ پەلەوەری دڵی من. لە هێڵکارییەکەی خوارەوەدا زیاتر دەیخەینەڕوو.

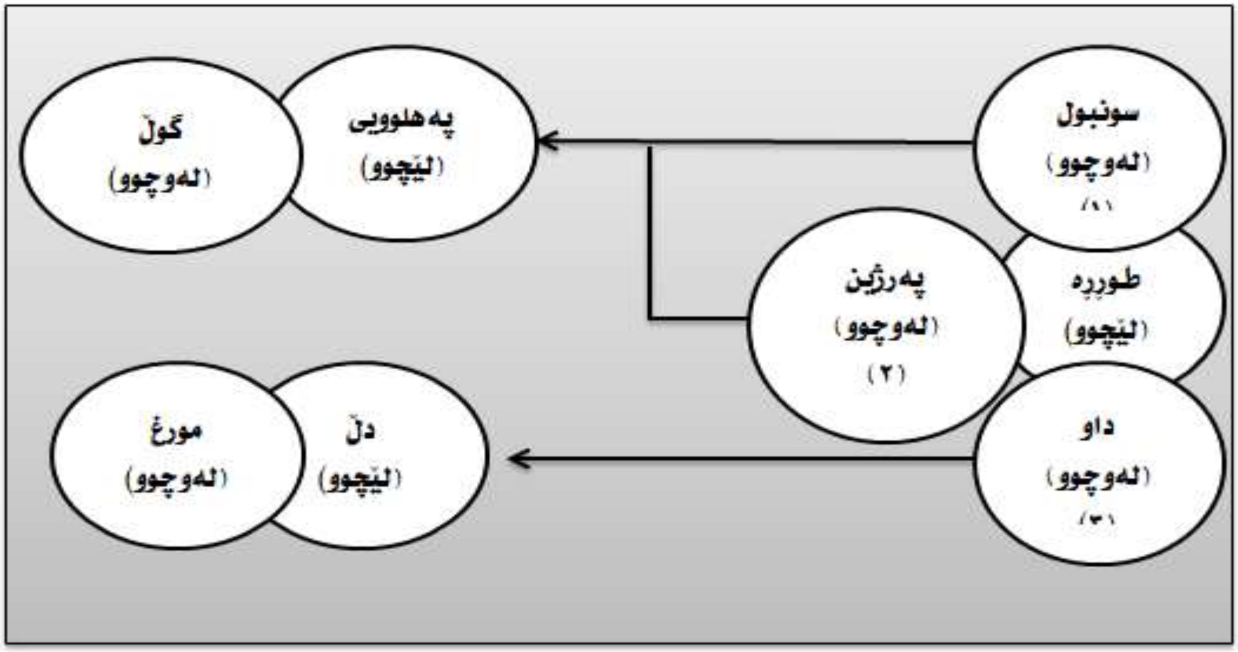

سالم لە دێڕێکی تردا دەڵێ:

لە چنگ غەم صەیدە "سالم" وەک کەبووتەر!

لە دڵیا میخلەبی شاهینە بی تۆ (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٧٢٨)

لێرەدا وشەی (غەم) کە خۆی چەمکێکی واتاییە لە ڕێگەی ژیرییەوە لێی تێدەگەین، بە شێوازێک هاتووە، بەرجەستە کراوە و (چنگ) کە ئەندامێکی باڵندەیە پێی دراوە، دواتریش (غەم) بووە بە لێچوو و چوێنراوە بە (شاهێن). جگە لەمە لە دێڕەکەدا لێکچواندنێکی درێژەی بەربڵاویش هاتووە، (سالم) چوێنراوە بە (کەبووتەر) و ڕووی لێکچوون (صەید)ەو ئامرازەکەش (وەک)ە، بەم شێوەیە شاعیر بە یارمەتی لێکچواندنی ڕەوان و لێکچواندنی درێژەی بەربڵاو وێنەیەکی هونەری جوانی خوڵقاندووە، کە تێیدا بە یارەکەی دەڵێ: بەهۆی ڕۆشتنی تۆوە، غەم وەکو شاهێن هێرشی بۆم هێناوە و چنگی لە ناو دڵمدایە، هەر بۆیە من (سالم) وەکو کۆتری ڕاوکراو وام ئێستا. لە وێنەکەی خوارەوەدا زیاتر ڕوونی دەکەینەوە.

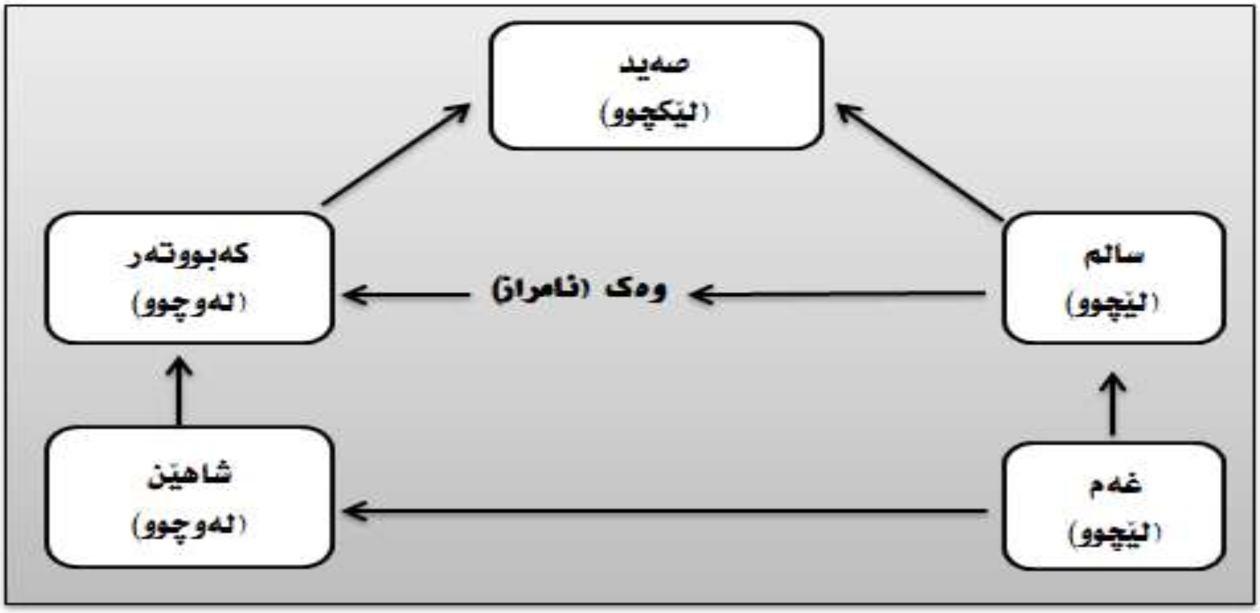

ب – وێنەی خواستن

خواستن یەکێکی ترە لەو هونەرە ڕوونبێژیانەی کە ڕۆڵێکی گەورە و دیاری لە بنیاتنانی وێنەی هونەریدا هەیە، کە تێیدا وشە لە واتای درووستی خۆیەوە دەگوازرێتەوە بۆ واتایەکی خوازەیی.(الجاحظ) وەها پێناسەی دەکات، کە (ناوانی شتێکە بە شتێکی تر ئەگەر شوێنی گرتەوە.)(الجاحظ، ١٩٩٨، ١٥٣) هەروەها (عبدالقاهر الجرجاني) لە (اسرار البلاغة)دا دەڵێ: (دەربڕینی مانایە بە دەربراوێکی جیاواز لەوەی لە بنچینەدا لە زمانەکەدا بۆی دانراوە، ئەمەش لەسەر بنچینەی گواستنەوەی واتا دەبێت.)(الجورجاني، ١٩٨٤، ٤٣٤). (أبی هلال العسکری)یش دەڵێ: (خواستن، گواستنەوەی دەستەواژەیە لە زماندا، لە شوێنی بەکارهێنانی بنەڕەتییەوە بۆ مەبەستێکی تر.)(العسکری، ١٩٥٢، ٢٦٨) هەموویان جەخت لەوە دەکەنەوە، لە خواستندا وشە واتای درووستی لێ وەردەگیرێتەوە و واتایەکی خوازەیی پێ دەدرێ، لەمەشدا پێویستە پەیوەندییەکی زمانی لە نێوان واتا درووست و واتا خوازراوەکەدا هەبێت، بە مەرجێک ئەبێت ئەو پەیوەندییە زمانییە لەسەر بنەمای لێکچواندن درووست بووبێت. ئەمە جگە لەوەی پێویستە وشەیەک (قەرینەیەک) هاتبێت نەهێڵێت وشە خوازراوەکە واتا درووستەکەی بگەیەنێت. بەم پێیە خواستن هونەرێکە سەر بە خوازەی زمانییە، هەر بۆیە (عبدالقاهر الجرجاني) لە کتێبی (دلائل الاعجاز) دا دەڵێ: هەموو خواستنێک خوازەیە، بەڵام هەموو خوازەیەک خواستن نییە.(الجورجاني، ١٩٩١، ٣٩٨).

هەموو خواستنێک لە بنچینەدا لێکچواندن بووە. هەر بۆیە ئیرینا ئارنۆڵد (Arnold ١٩٠٨ – ٢٠١٠ ز) بۆچوونی وایە، کە خواستن بەزۆری بە لێکچواندنێکی شاراوە پێناسە دەکرێ، کە بەکارهێنانی ناوی شتێکە بۆ شتێکی تر.(Арнольд. 2002. 124) تەنها ئەوەندە هەیە لە لێکچواندن دا هەردوو بنەڕەتە سەرەکییەکە (لێچوو) و (لەوچوو) بوونیان هەیە، بەڵام لە خواستندا تەنها یەکێکیان دێت. هەر ئەوەش وا دەکات (لە وێنەی خواستن دا شاعیر ئازادتر و سەربەست تر کۆدەکانی زمان دەبەزێنێ، چونکە وەکو لێکچواندن خۆی بە هەموو بنەڕەتەکانەوە نابەستێتەوە.)(مستەفا، ٢٠٠٩، ١١٥) ئەمەش لەبەر ئەوەیە لە بنچینەدا (شیعر زمانی ئاسایی تێک دەشکێنێت بۆ ئەوەی وێنەیەکی تایبەتی بنیات بنێت و لە نوێ زمان بنیان بنێتەوە، ئەمەش لەسەر خواستن دەچەسپێت، لەبەرئەوەی داڕشتنێکی زمانی تایبەتە و دەیەوێت وشە لە ژینگەی ناسراوی خۆی بگوازێتەوە بۆ ژینگەیەکی تری نەناسراو، ئەمەش بەهرەی شاعیری پێویستە بۆ ئەوەی بیخاتە بەردەم کردەیەکی لەپڕ و سەرنج ڕاکێش لە ڕێگەی داڕشتنە تازەکەی کە شاعیر وشەکانی تێدا ڕیز کردووە.)(جەمال حەویزی، ٢٠٠٩، ١٩٨-١٩٩) واتا لە ڕاستیدا (شاعیر کە پەنا دەباتە بەر خواستن هەر لەبەر ئەوەیە گەڵێ شت هەیە، ناتوانێت بە ڕێگاکانی تر دەربڕیان بڕیت.)(عیسا، ٢٠٠٩، ٩٤). چونکە دەربڕینی خوازەیی لە هەموو شێوازەکانی تر زیاتر کاریگەری لەسەر وەرگر درووست دەکات. بەو مانایەی (ئەگەر بەراوردێک لە ڕووی سیمانتیکەوە لە نێوان(خواستن) و (لێکچواندن) بکەین، دەبینین لێکچواندن زۆربەی زۆری بۆ ئاشکرا کردن و ڕوونکردنەوە بەکاردیت، کە دەچێتە خانەی یا بابەتی وەسف بۆ دەربڕینی ئەندێشە، بەڵام خواستن زۆربەی بۆ هێز و توندی دەربڕین و کارتێکردنی لە گوێگران بەکار دەهێنرێ، لەم ڕووەوە لە (لێکچواندن) بەهێزترە.)(عثمان، ١٩٩١، ٩٦). ئەمەش لە ڕاستیدا بەهۆی ئەو پەیوەندییە تازە و داهێنراوانەیە کە لە نێوان وشەکان و واتا نوێیەکانیندا درووست کراوە، هەر بۆیە (جوانی شیعر لە جوانی خواستن دایە، خواستنیش بەزۆری لە شیعری ویژدانیدا دێت.)(حەسەن گەردی، ٢٠٠٤، ٢٣٩) ئەم جۆرە شیعرەش زیاتر لەسەر وەرگر کاریگەری درووست دەکات.

شاعیران هەر لە کۆنەوە هەتاکو ئەمڕۆ بە شێوەیەکی چڕ هونەرە ڕوونبێژییەکان لە بنیاتنانی وێنە هونەرییەکانیاندا بەکار دەهێنن، بەڵام (ڕێژەی بەکارهێنان و بایەخدان بە خواستن و لێکچواندن لە هۆنراوەو ڕەخنەی کۆندا زیاترە لەوەی لە نێو هۆنراوەو ڕەخنەی نوێدا هەیە.)(گەرمیانی، ٢٠٠٤، ٢٣٧)، ئەمەش بێگومان لەبەر ئەوەیە، کە لە ئەدەبیاتی کلاسیکدا بایەخ پێدان بە هونەرەکانی ڕەوانبێژی لە ئەدەبیاتی نوێ زیاتر بووە. لەو وێنە هونەریانەی کە خواستن بنەمای درووست بوونیانە، (واتا) بە ئاسانی دەستگیری خوێنەر نابێ، چونکە تێیاندا زمان لە ئاستێکی بەرزی هونەریدایە و وشە بۆ واتا بنچینەییەکانی خۆیان بەکار نەهێنراون، ئەمە جگە لەوەی لە دوو بنەڕەتە سەرەکییەکەی لێکچواندن تەنها یەکێکیان هاتووە، هەر بۆیە پێویستی بە وردی و سەرنجدانێکی زیاتری خوێنەر هەیە. واتا (خواستن بەو مانایە ناسراوە، کە پانتای شیعری تا ئاستی نارِوونی دەبات، وە هەر بەهۆی ئەو نارِوونییەوە خوێنەر بەرانبەر شاعیر ناچار دەکات کاری زیهنی زیاتر ئەنجام بدات بۆ ئاشکرا کردنی مانا خواستراوەکانی مەبەستی شاعیر وە ئەگەر ئەم کردارە زیهنییە سەرکەوتوو بیت، ئەوە چێژی ئاشکراکردنی نارِوونییەکان زیاتر دەبیت.)(پشابادی، ١٣٩٦، ٩٢) ئەمە جگە لەوەی باشی خواستن بۆ شاعیر لەوەدایە، کە (لە هەر ساتێک دا بێت دەتوانێت وێنەی نوێ پێشکەش بکات، وە لە ئەنجامدا لە یەک وشە چەندین واتا بەدەست بهێنیت.)(عصمتی و صدری، ١٣٩٨، ٣٠) نەک هەر ئەوە بەڵکو شاعیر (زیاتر ئازادتر دەبێت کاتێك پەنا دەباتە بەر ئەو وێنە شیعریانەی، کە ڕەگەزەکانی لە خواستن و خوازەوە وەردەگرێت.) (طە الطائي، ٢٠٠٥، ١٤٥).

سالم شارەزاییەکی زۆر باشی لە هونەری خواستندا هەبووە و توانییوەتی زۆر لێهاتوانە وێنەی هونەری نایاب و داهێنراوی لێ بخوڵقێنێت. لە دێڕیکدا دەڵێ:

دەبینێ هەر نەظەر"سالم" لە ڕووتا

هیلال و ئافتاب و لەیلی دەیجوور (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٣١١)

سالم لە نیوە دێڕی دووەمدا سێ وشەی بۆ دوور لە واتا بنچینەییەکانی خۆیان بەکارهێناوە، کە ئەوانیش (هیلال، ئافتاب، لەیلی دەیجور)ن، کە یەکەمی بۆ (برۆ) و دووەمیش بۆ (ڕووخسار) و سێیەمیش بۆ(زوڵفی ڕەشی یار) خواستووە، ئەوەش لە دێڕەکەدا وای کردووە ئەو وشانە واتای خوازراو وەربگرن بوونی وشەی (لە ڕووتا)یە. شاعیر ڕووی دەمی لە یار دەکات و دەڵێ: هەر جارێ کە سەیرت دەکەم لە ڕووتا، برۆی وەکو هیلال و ڕووخساری وەکو خۆر و پرچی ڕەشت وەکو شەوی تار دەبینم، بەم شێوازە بەڵام بۆخواستراوەکان نەهاتوون و لێ خواستراوەکان هاتوون، لەمەشدا سوودی لە خواستنی ئاشکرا وەرگرتووە، چونکە بە ئاشکرا وشەی بۆ (بۆخواستراوەکان) خواستووە.

لە دێڕێکی تردا دەڵێ:

کەی، لەبەر طوڕڕە، دەگا دەستی خەیاڵم بە ڕوخت؟

تۆ نەبی کێیە بکا دەستەیی سونبول بە قەڵا   (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١٢)

لەم دێرەدا شاعیر لە ڕێگەی بەکارهێنانی (دەستی خەیاڵ)ەوە، سوودی لە خواستنی شاراوە وەرگرتووە و وێنەیەکی هونەری لێ پێکهێناوە، بەشێکی وێنەکە ڕێگریکردنی زوڵفی یارە لەوەی شاعیر بە ڕووخساری یار بگا، وێنەیەکی تا ڕادەیەک دووبارەیە و لە ئەدەبیاتی فارسی و کوردیدا بوونی زۆرە، بەڵام سالم توانیویەتی بە شێوازێکی نوێ وێنەکە بەکار بهێنێت، ئەویش ئەوەیە نەک شاعیر خۆی ناتوانێت بەهۆی پاسەوانی زوڵفەوە بە ڕووخساری یار بگات، بەڵکو دەستی خەیاڵیشی بەو ڕووخسارە ناگات، بەمەش خەیاڵی بە شێوەیەکی شاراوە بە مرۆڤ چواندووە، چونکە ئەندامێکی لەشی مرۆڤ، کە (دەست)ە، پێی داوە، هەر بۆیە (خەیاڵ) بۆخواستراوە و (مرۆڤ) لێ خواستراوە و دەرنەکەوتووە، بەڵکو پێوەستێکی لێ وەرگیراوە. بەم شێوازە بەهۆی خواستنی شاراوەوە وێنەیەکی هونەری جوانی خوڵقاندووە.

سالم لە دێڕێکی تردا دەڵێ:

جوستەنی تیری ڕەوانت بە نەفەس طوولی نەما

وەک کەمان قامەتی پیری کە بە خەم هات و گوزەشت   (دیوانی سالم، ٢٠١٥،١٩٣)

لە نیوە دێڕی یەکەمدا شاعیر باڵای ڕێک و ڕاستی چواندووە بە (تیری ڕەوان)، بەڵام باڵای ڕێک نەهاتووە و تەنها تیری ڕەوان هاتووە، کە ئەویشی لە ڕێگای درکە لە سیفەتەوە وەرگرتووە، مادام بۆخواستراو نەهاتووە و لێ خواستراو هاتووە، کەواتە خواستنی ئاشکرای ڕێکە، چونکە بە ئاشکرا (تیری ڕەوان) ی بۆ باڵای ڕێک خواستووە، لە نیوە دێڕی دووەمیشدا (قامەتی پیری) باڵای کاتی پیری چواندووە بە (کەمان)، چونکە کەمان چەماوەتەوە، بەهۆی لێکچواندنی جەختاوەوە، کە تەنها لێچوو و لەوچوو ئامراز هاتووە، وێنەی دووەمی درووست کردووە. هونەرمەندی و باڵادەستی شاعیر و شارەزای لە هونەرە ڕوونبێژییەکان لە درووستکردنی وێنەی هونەریدا بە تەواوەتی ڕوون و ئاشکرایە، چونکە لە یەک دێڕدا توانیویەتی سوود لە لێکچواندن و خواستن و درکەش وەربگرێ و وێنەیەکی هونەری داهێنراوی پێ بخوڵقێنێ، کە تێیدا دەڵێ: جموجوڵی باڵای ڕێکی گەنجی بە هەناسەیەک ڕۆشت و درێژەی نەکیشا، هەر وەکو باڵای چەماوەی کەوان ئاساش بە خەم هات و بە خەم ڕۆشت.

یان دەڵێ:

لەبی تیشنەی کوهەنزەخمم بە خوێنی تازە کەی تەڕ بێ

حەیا بۆ ماهی مەستوورم کە دەستووری نەظەر نادا   (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٤)

لەم دیرەدا شاعیر چەند وێنەیەکی درووست کردووە، لێوی تینووی کۆنە زاماری شاعیر چاوەڕێی خوێنی تازەی لێوی یار دەکا، تاکو هەم تونێتی بشکێنێ و هەمیش ببێتە مەرهەمی تیمارکردنی، ئەمەشی لە ڕێگەی پرسیارێکەوە کردووە، کە لە ڕاستیدا شاعیر خۆی چاوەڕێی وەڵامێک نییە، چونکە لە نیوە دێڕی دووەمدا وەڵامەکە ئاشکرا دەکا، کاتێک دەڵێ: یاری وەک مانگم لەبەر شەرم خۆیی داپۆشیوە و تەنانەت ڕێگەی سەیرکردنێکیش نادات. لە نیوەی دووەمدا شاعیر (یار) ی بە (مانگ) چواندووە، (یار) کە بۆخواستراوە نەهاتووە و (مانگ)یش کە لێ خواستراوە هاتووە، بەم شێوەیە (مانگ) ی بۆ یار خواستووە، ئەوەشی وای کردووە مانگ واتا بنچینەییەکەی خۆی نەگەیەنێت، حەیاکردن و دەستووردان و خۆداپۆشینە، بەم شێوەیە شاعیر بە یارمەتی خواستنی ئاشکرای ڕێکەوە وێنەیەکی هونەری جوانی خوڵقاندووە.

یان دەڵێ:

حیجابت با بە ناری ئارەزوو، "سالم" نەسووتێنێ

لە چاکی جامە بۆ دەفعی تەبی، سا دەرخە لیمووێ   (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١٠٣)

لە نیوە دێڕی دووەمدا شاعیر وشەی (لیمۆ)ی بەکارهێناوە، بەلام بۆ واتا بنچینەییەکەی نا، کە جۆرێکی میوەی ترشە. بەڵکو بۆ واتایەکی خوازراو بەکارهاتووە، چونکە لە نیوە دیری دووەمدا دەڵێ: لە دامێنی کراسەکەت بۆ نەهێشتنی تای شاعیر لیمۆکەت دەربخە. ئەمەش وا دەکات کە وشەی (لیمۆ) خوازراو بێت بۆ (مەمکی یار). واتە مەمکی یاری چواندووە بە لیمۆ، مەمک نەهاتووە و لیمۆ هاتووە، کەواتە بۆخواستراو نەهاتووە و لێ خواستراو هاتووە، کەواتە خواستنی ئاشکرای ڕێکە، چونکە بە ئاشکرا وشەیەکی خواستووە و وێنەیەکی هونەری جوانی لێ درووست کردووە، کە دەڵێ: ئاگری ئارەزووی بینینی تۆ ئەی یار، تووشی تایەکی زۆری کردووەم، لە دامێنی کراسەکەتەوە مەمکی وەکو لیمۆتم پیشان بدە، با تایەکەم دابەزێت و نەسووتێم. جێگای باسە ئەوە ڕاستی تێدایە، چونکە دەرکەوتووە، کە لیمۆ توانای دابەزاندنی تای هەیە

ج – وێنەی درکەیی

لە دوای هەردوو هونەری چواندن و خواستن، درکە جۆرێکی گرنگ و دیاری تری هونەرە ڕوونبێژییەکانە، کە بە شێوەیەکی بەرچاو هەم لە گفتوگۆی ڕۆژانەدا سوودی لێ وەردەگیرێ و هەم شاعیرانیش لە بنیاتنانی وێنەی هونەریدا کەڵکی لێ دەبینن. تەنانەت (ئەو درکانەی لە ئەدەب دا بەکار دەهێنرێن لە زمانی خەڵکەوە وەرگیراون، وە ئەوانەی ئەم دیاردەی درکەیەیان هێنا خەڵکی بوون نەک قسەزانەکان.)(مبارک و حیدری، ١٣٨٩، ١٠٤). درکە لە ئاخاوتندا بەدی دێت، کاتێک (شاردنەوەی ئاشکرایەتییە لە دەربڕیندا، چونکە لەبری ئەوەی قسەکەر ئەندێشەی خۆی بە شێوەیەکی ئاشکرا و بە یەکجار لە قسەکانیدا بگونجێنێت و بە ڕوونی دەری ببڕێتەوە دێت لە درکەدا حەشاری دەدات و بە شێوەیەکی نادیار و پۆشراو لە قسەکانیدا دەیهێنێتەوە.)(عباس العزاوي، ٢٠١٠، ٣٣٠) واتە لە درکەدا قسەکەر ڕاستەوخۆ مەبەستی دەربڕینەکانی نادات بەدەستەوە و پۆشیویەتی. بەو مانایەی درکە، (ئەوەیە، شتێک بڵێیت و مەبەستت شتێکی تر بێت.)(قاسم و دیب، ٢٠٠٨،

٢٤١). یان (قسە لە شتێك بكەیت و شتێكی تر بگەیەنیت.)(كريم الكناني، ٢٠٠٩، ١٩٢) واتە (لە زماندا بە مانای پۆشینی دەربڕین دێت، وە لە زاراوەی ڕوونبێژی و ڕەوانبێژیدا، درکە ڕێکخستنێکە یان ڕستەیەکە، کە مەبەستی قسەکەر مانا دیارەکە نەبێت.)(سلاجقه، ١٣٩٣، ١٩). بەو مانایەی درکە ڕێکخستن و دەربڕینێکە، کە مەبەستی قسەکەر واتای ڕووکەشی ڕستەکە نییە، چونکە (لە درکە دا هەرگیز واتای درووستی وشە و دەربڕینەکان مەبەست نین.)(مستەفا، ٢٠١١، ٢٠٤). بەڵکو واتای دووەمیش لە ئارادایە. ئەمەش وای کردووە دەربڕینی درکەیی لە ئاستێکی هونەری بەرزدا بێت، هەر بۆیە دەتوانین بڵێین: هونەری درکە، (هونەرێکی واتایی قوڵەو لە ئاستێکدایە لێکدانەوەی ئەم هونەرە پێویستی بە پاشخانێکی کولتووری و زمانی گرنگ هەیە.)(حسێن، ٢٠١٤، ١٦٥) تاکو بتوانرێ واتا مەبەستدارەکەی دیوی پشتەوەی دەربڕاوەکە ئاشکرا بکرێت. (درکە بەیەکێك لە ئامرازەکانی دروستکردنی وێنەی هونەری لە شیعردا هەژمار دەکرێت، چونکە هەڵگری واتاگەلێکی جوانکاری و ئاماژەگەلێکی شاراوەیە و لە دوورەوە بێ ئەوەی ئاشکرای بکات واتا دەردەخات و ئاماژەی بۆ دەکات، شاعیر پەنای بۆ دەبات کاتێك شێوازەکانی تر لە مەڕ هەڵوێستێك لە هەڵوێستەکانی ژیان توانای دەربڕینی هەستەکانی ئەویان نییە.)(غانم الجهني، ١٤٢٥ هـ، ٣٨٦). هەر بۆیە درکە، (لێهاتوویی شاعیر دەگەیەنێ لە داڕشتنی ماناکانیدا، بە شێوازێکی بەرز و زۆر کورت، کە جۆرە جوانییەک پێشکەش دەکات، کە بە بێ ئەو ناتوانرێ دەربخرێ.)(حسن، ٢٠١٢، ١٠٩). بەڵام تێگەشتن لە (وێنەی درکەیی، پشت بە درککردنێکی قووڵی سیاقی قەسیدەکە یاخود دەقەکە بەگشتی دەبەستێت، هەروەها پەیوەندی ڕاستەوخۆی نیوان واتاکان ڕوون دەکاتەوە، لێرەوە پەیوەندی زمان بە ڕۆشنبیرییەوە دەردەکەوێت، کە بەهاکانی بیر و کۆمەڵایەتی و ڕفتار لەخۆ دەگرێت، ئەمەش تا ڕادەیەکی زۆر لە هزر و هەڵچوونی خاوەن دەقە هاوچەرخەکاندا ئاسانە.)(الداية، ١٩٩٦، ١٤٣).

یەکێک لەو ئامرازانەی کە قسەکەر یان نووسەر لە ڕێگەیەوە دەتوانێت، نەخشی خەیاڵ ئامێزی لەژێر کاریگەری خۆیدا بە جوانی بگەیەنێت، درکەیە. (شەمسی قەیس) لەم بارەیەوە دەڵێ: درکە ئەوەیە، کە چۆن قسەکەر بییەوێت مانایەک لە ماناکان بگەیەنێت، بێت مانایەکی تر کە شوینکەوتەی مانای یەکەم بێت بهێنیت وە لەمەوە ئاماژەی پێ بکات، وە ئەم هونەرە لە کۆمەڵێک ڕستەی زمانی نزیک لە تایبەت و گشتی باودا بەکاردەهێنرێت.(محمدی و بانیانی، ١٣٩٥، ٢٨٦) بۆیە قسەکەر پیویستە شارەزاییەکی باشی لە بابەتی کلتووری و ڕۆشنبیری و زماندا هەبێت، چونکە نەک لە ناو نەتەوە جیاوازەکان بەڵکو لە ناو یەک نەتەوەشدا ئەو دەستەواژە و رستە باوانەی لە دەربڕینی درکەییدا بەکار دەهێنرێن جیاوازن و هەندێک جاریش گۆڕانیان بەسەردا دێت.

(هومایی) لە ناساندنی درکەدا دەڵێ: درکە لەزماندا بە مانای پۆشینی قسەکردن دیت. وە لە زاراوەشدا قسەیەک کە دوو واتای دوور و نزیکی هەبیت، وە ئەو دوو مانایە پێکەوە پەیوەست و یەکانگیر بن، قسەکەر ئەو ڕستەیە بە شێوەیەک ڕێک دەخات، کە وا کار لە زیهنی گوێگر بکات لە مانای نزیکەوە بیبات بۆ مانای دوور.(معمارزاده و بیرانوندن، ١٣٩٥، ٨٦) واتە لە ڕوانگەی گوێگرەوە، درکە هەروەک (ابو عبيدة معمر بن مثنى) دەڵێ: ئەوەیە کە لە ڕەوتی قسەکەدا شتێ تێ بگەی بێ ئەوەی ئەو شتە بە ئاشکرا لە قسەکەدا هاتبێ.(عەبدولڕەحمان، ٢٠٠٠، ١١٧). بەو مانایەی لە درکەدا واتای ئاشکرا، کە واتا نزیکەکەیە واتایەکی دوور و شاراوەی هەڵگرتووە، کە شاعیر مەبەستێتی. ئەمەش بەبێ ئەوەی هیچ وشەیەک یان ئاماژەیەک هەبێت وا بکات واتا دوورەکە مەبەست بێت، لەم بارەیەوە (د.عەزیز گەردی) دەڵێ: ئەوەیە وشەیەک یان کۆمەڵە وشەیەک بهێنیت کە واتایەکی درووستی خۆی هەبێت، هەر لەو کاتەدا لە ڕستەکەدا مانایەکی تر بدات بە دەستەوە، وە مەبەست لەم مانایەی بەم دوایە بێت، دیسان ئەشێ واتا درووست و نەژادییەکەت مەبەست بێ، چونکە هیچ نیشانەیەک نییە بەرهەڵەستی ئەوە بکات کە مانا نەژادییەکەت مەبەست بێت. (گەردی، ١٩٧٢، ٨٨). ئەمەش خاڵێکی گرنگە بۆ جیاکردنەوەی خوازە و درکە لە یەکتری، هەروەک (عەلادین سەجادی) دەڵێ: ئەگەر لە رستەکەدا نیشانە هەبوو بۆ ئەوە گوزارە ڕەسەنییەکە مەبەست نەبێ، ئەوە ئەو وشەیە ئەبێ بە خوازە، ئەگەر ئەو نیشانەیە نەبوو، واتە شتێک لە ئارادا نەبوو کە وشەکە ببڕێ بەسەر گوزارە ڕەسەنییەکەدا و بیچەسپێنێ بەوەوە، ئەوە ئەبێ بە درکە. (سەجادی، ٢٠١٩، ٦٠). لەلای ڕەوانبێژان بیروڕای جیاواز هەیە لە بارەی ئەوەی کە ئایە درکە سەر بەخوازەیە یان نا؟ لەم بارەیەوە (هەندێکیان پێیان وایە کە ناچێتە خانەی خوازەوە، لەبەرئەوەی دەکرێ بە واتای ڕاستەقینەش لێکبدرێتەوە، بەڵام هەندێکیان پێیان وایە لە ناو جەرگەی کردەی خوازەدایە، چونکە لە بنەڕەتەوە مەبەست لە درکە واتا خوازراوەکەیە.)(مستەفا، ٢٠٠٩، ١٢١).

سالم زۆر جوان توانیویەتی هونەری درکە لە گەیاندنی بیروڕاکانیدا بەکار بهێنێت و وێنەی هونەری داهێنراو و نایابی پێ بخوڵقێنێت. لە دێریکدا دەڵێ:

ئاخری دێ هەردولا، دەوڵەت و بێ دەوڵەتی

پەیکی فەنا طەی دەکا، هەرچی فەراز و نەشیب (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١٦٠)

لە نیوە دێڕی دووەمدا، شاعیر (پەیکی فەنا)ی بەکار هیناوە، کە واتا نزیکەکەی (نامەبەری مردن)ە، بەڵام جگە لەوە واتایەکی دووریشی هەیە، کە ئەویش مانا درکەییە و (جوبرائیل)ی فریشتەی گیان کێشانە. ڕاستە لە دێڕەکەدا هیچ ڕێگرییەک نییە، کە مانای (نامەبەری مەرگ)یش بگەیەنێت، بەڵام بێگومان واتا دوورەکە گونجاوترە، چونکە ئەوە (جوبرائیل)ە، کە هەژار و دەوڵەمەند نازانێت و هەموو جێگاکان دەگەڕێت و گیانی هەموی دەکێشێ، بەو شێوەیە بەهۆی سوود وەرگرتن لە درکە لە خودەوە وێنەیەکی جوانی درووست کردووە، کە تێیدا دەڵێ: ئاخرییەکەی دەوڵەمەندی و هەژاری کۆتایی دێت و فریشتەی گیان کێشان(جوبرائیل) کە هەژاری و دەوڵەمەندی نازانێ و هەموو جێگاکان دەگەڕێ و گیانی هەموی دەکێشێ.

لە دێڕێکی تردا سالم دەڵێ:

ئاسمان "سالم" لەگەڵ یەک خەندە، صەد شیوەن دەدا

دڵ نەصیحەت کە: بڵا قەد مەیلی مەغرووری نەکا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١١٠)

لێرەدا وشەی (ئاسمان) بۆ واتای درووستی خۆی بەکار نەهێنراوە، بەڵکو مانایەکی درکەیی هەیە، کە مەبەست لێی (فەلەک) یان (خودا)یە، هەر چەندە لە قولای واتای فەلەکدا دەسەڵات و باڵادەستی خوداوەند بوونی هەیە، چونکە تەنها ئەو دەتوانێت لەگەڵ یەک دڵخۆشی سەد بەڵا و ناخۆشی بدات، هەر بۆیە سالم

ئامۆژگاریمان دەکات، کە لە ساتە خۆشەکانی ژیانمان لەخۆبایی و مەغروور نەبین، چونکە لە هەمان ئەو کاتەدا خودا دەتوانێ سەد بەڵامان بەسەردا بێنێت. بەو شێوەیە شاعیر بە سوود وەرگرتن لە درکە لە خود وێنەیەکی هونەری جوانی درووست کردووە.

یان دەڵێ:

ئەی ڕەفیق کۆزیلکەیە، بێن، وەک حەصار دەورم بدەن

بێ جڵەو سوارم، وەرن سەیرکەن لە بارگیری قەضا (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ٢٩)

شاعیر لە نیوەی دووەمدا وشەی (بارگیر) ی هێناوە، کە دوو واتای هەیە، واتا دیار و ڕووکەشییەکەی هەر شتێکە، کە باری لێ بار بکرێ، بەڵام واتایەکی دووریشی هەیە، کە مانا درکەییەکەیەتی و (هێستر)ەو مەبەست لەمە، بەم شێوەیە بە سوود وەرگرتن لە هونەری درکە و لە جۆری (درکە لە خود) وێنەیەکی هونەری جوانی درووست کردووە، کە تێیدا داوا لە هاوڕێکانی دەکات بێن دەوری لێ بدەن تاکو بۆیان باس بکات، کە چۆن بە بێ جڵەو سواری (هێسترە بەڵا) بووە و چی لێ بەسەر هاتووە.

یان دەڵێ:

مولووکی تەنگ دەستە، من نەبم، دڵبەر لەگەڵ ئەغیار

بەبێ ڕەنگی طەڵاکارم ڕەواجی شەهرەوا دێنێ (دیوانی سالم، ٢٠١٥، ١٠١٨)

لە نیوەی یەکەمدا شاعیر (تەنگ دەست)ی بەکارهێناوە، گەرچی مانایەکی ئاشکرای نزیکی هەیە، بەڵام شاعیر بۆ واتایەکی درکەیی بەکاری هێناوە، کە مەبەست لێی هەژاری و نەدارییە. واتە شاعیر لێرەدا بە سوودوەرگرتن لە (درکە لەسیفەت) وێنەیەکی هونەری زۆر جوانی نەخشاندووە، کە تێیدا دەڵێ: یار لەگەڵ ناحەزان و بێگانەکان ئەگەر من نەبم وەکو پادشایەکی هەژار وایە و هیچ دەسەڵاتێکی نییە، کەچی بەبێ ڕەنگە زەرد و ئاڵتوونییەکەم خەریکە وەک سکەی قەڵپی ڕەواجپێدراوی شا، ڕەواج بەخۆی دەدات.

دەرئەنجام :

لە کۆتایی ئەم توێژینەوەیەدا گەشتین بەم دەرئەنجامانەی لای خوارەوە :

١ – هونەرە ڕوونبێژییەکان ڕۆڵێکی گەورە و گرنگیان لە جوانکردن و ڕازاندنەوەی دەقی ئەدەبی بە گشتی و شیعر بە تایبەتیدا هەیە، ئەم توانایەشیان لە بنیاتنانی وێنە هونەرییەکاندا دەردەکەوێت، کە بیری شاعیریان لە خۆیاندا هەڵگرتووە.

٢ – سالمی ساحێبقران، شارەزایی و کارامەییەکی باشی لە هونەرە ڕوونبێژییەکاندا هەبووە، بەو هۆیەوە توانیویەتی لە بنیاتنانی وێنە هونەرییەکانیدا سوودی لێ وەربگرێت و وێنەی هونەری داهێنراوی پێ بخوڵقێنێت.

٣ – ئەندێشە و زمان ڕۆڵی بەرچاو و سەرەکییان لە پیکهێنانی هونەرە ڕوونبێژییەکاندا هەیە، ئەم دوو ڕەگەزە لە ئاستێکی بەرزدا خۆیان لە وێنە هونەرییە داهێنراوەکانی شیعری سالمدا نمایش دەکەن، بوونەتە هۆی دۆزینەوەی پەیوەندییە شاراوەکانی نێوان کەرەستە و چەمک و وشەکان.

٤ – سالم لە بنیاتنانی وێنەی ڕوونبێژیدا لە ڕووی چەندێتییەوە بە پلەی یەکەم سوودی لە لێکچواندن وەرگرتووە و لە پاش ئەویش خواستن و ئینجا درکە دێت.

سەرچاوەکان

١/ کوردی (أ/ کتێب)

- جەمال حەویزی، دەریا (٢٠٠٩)، وێنەی ڕوونبێژی لە کۆمەڵە شیعری (شەهید بە تەنیا پیاسە دەکات) ی قوبادی جەلیزادەدا. سلێمانی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی.
- حسێن، هەژار فەقێ سڵێمان (٢٠١٤)، ڕوونبێژی لە شیعری مەحوی دا، چاپی یەکەم، سلێمانی، چاپخانەی سەردەم.
- حەسەن گەردی، د. سەردار(٢٠٠٤). بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا(١٩٧٠-١٩٩١). چاپی یەکەم. سلێمانی. دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.
- سەججادی، عەلائەددین(٢٠١٩)، خۆشخوانی (گوزارەکاری، ڕەوانکاری، جوانکاری)، چاپی یەکەم، سنە، بڵاوکردنەوەی کوردستان.
- عیسا، هاوژین سلێوە (٢٠٠٩)، بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری شێرکۆ بێکەس دا، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.
- عەلی، د.دڵشاد (٢٠٠٧)، دیلان و تاقیکردنەوەی شیعری، چاپی یەکەم، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.
- گەردی، د.عەزیز (١٩٧٢). ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردی دا. بەرگی(یەکەم)، چاپی یەکەم. بەغدا. چاپخانەی(دارالجاحظ).
- گەرمیانی، د.عادل (٢٠٠٤). وێنەی بابەتی لە شیعرەکانی گۆران و سەیاب دا(لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکاری ڕەخنەییە). چاپی یەکەم. سلێمانی. دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.
- مستەفا، د.ئیدریس عەبدوڵڵا (٢٠١١)، لایەنە ڕەوانبێژییەکان لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، بە نموونەی حەمدی و حاجی قادری کۆیی، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، چاپخانەی حاجی هاشم.

٢/ عەرەبی

أ/ الكتاب

- أرسطو(١٩٧٧)، فن الشعر، ترجمة وتقديم وتعليق: د.ابراهيم حماده، مكتبة لانجلو المصرية.
- جاحظ، ابى عثمان عمرو بن بحر (١٩٩٨)، البيان والتبين، تحقيق وشرح: عبدالسلام محمد هارون، ج١، ط٧، القاهرة، مطبعة المدني.
- الجورجانى، عبدالقاهر (١٩٩١)، أسرار البلاغة، قرأة وعلق عليه: محمود محمد شاكر، الطبعة ١، القاهرة، مطبعة المدنى.
- الجورجانى، عبدالقاهر (١٩٨٤)، دلائل الاعجاز، قرأة وعلق عليه: محمود محمد شاكر.
- الداية، د.فايز(١٩٩٦). جماليات الاسلوب(الصورة الفنية في الادب العربي). ط ٢. بيروت. دار الفكر المعاصر.
- السكاكي، أبي يعقوب يوسف ابن ابي بكر (١٩٨٧)، مفتاح العلوم، ضبطة و كتب هوامشة وعلقعليه: نعيم زرزور، طبعة الثانية، بيروت، دار الكتب العلمية.
- العسكرى، أبى هلال الحسين (١٩٥٢) كتاب الصناعتين(الكتابة والشعر)، تحقيق: على محمد البجاوى، محمد ابوالفضل ابراهيم، ط ١، دار اخياء الكتب العربية.
- غانم الجهني، د.زيد (١٤٢٥هـ). الصورة الفنية في المفضليات (أنماطها وموضوعاتها ومصادرها وسماتها الفنية). ط ١. الجزء الاول. الجامعة الاسلامية بالمدينة المنورة. عمادة البحث العلمي.
- قاسم، د.محمد و ديب، د.محى الدين (٢٠٠٨)، علوم البلاغة، لبنان، المؤسسة الحديثة للكتاب.
- قدامة بن جعفر، ابى فرج (١٣٠٢)، كتاب نقد الشعر، الطبعة الاولى، قسطنطينية، مطبعة الجوائب.
- القزويني، الخطيب (٢٠٠٣)، الايضاح في علوم البلاغة(المعانى والبيان والبديع)، وضح حواشية: ابراهيم شمس الدين، الطبعة الاولى، بيروت، دار الكتب العلمية.

٣/ فارسى

أ/كتاب

- شفيعى كدكنى ، د.محمد (١٣٧٥). صور خيال در شعر فارسى. چاپ ششم. تهران. مؤسسه انتشارات آگاه .
- مبارك، د. وحيد و حيدرى، فرحناز(١٣٨٩)، صور خيال در شعر شفيعى كد كنى، نامه پارس، شماره ٥٤.

٤/ رووسی

- Шехурдина Т. А. (2018). РИТОРИКА (Конспект лекций). МОСКВА. РОССИЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ТРАНСПОРТА (МИИТ).
- Томашевский, Борис (1996). ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ ПОЭТИКА. Москва. АСПЕНТ ПРЕСС.
- Кассирер, Э. и Якобсон, Р. и другии(1990). ТЕОРИЯ МЕТАФОРЫ. Переводы под редакцией: Н.Д. АРУТЮНОВОЙ и М.А. ЖУРИНСКОЙ. Вступительная статья и составлениеН.Д. АРУТЮНОВОЙ. МОСКВА (ПРОГРЕСС).
- Винокур, Григорий(1991). О языке художественной литературы. Москва. Высшая школа.
- Томашевский, Борис (1996). ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ ПОЭТИКА. Москва. АСПЕНТ ПРЕСС.
- Арнольд, Ирина.(2002). Стилистика. Современный английский язык: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков. Москва. Издательство «Наука».

٥/ ئینگلیزی

- Cuddon, J.A. (1999), Dictionary of LITERARY TERMS & LITERARY THEORY, (revised by C.E. Preston), London, PENGUIN BOOKS.

ب/ كوردى (نامەی ئەكادیمی)

- حسن، عطا رشيد (٢٠١٢)، بنياتى دەق لە دراماى كورديدا(١٩٧٠-١٩٩١ ڕاپەڕین)، نامەی دکتۆرا، زانکۆی سلێمانی، فاكەڵتی پەروەردە/كەلار
- عثمان، نوزت أحمد (١٩٩١)، ڕوونبێژی لە شیعری كلاسیكی كوردیدا، بە نموونەی مەلای جەزیری و نالی، نامەی ماستەر، زانكۆی سەڵاحەدین، كۆلێجی ئاداب.
- عەبدوڕەحمان، عەبدولسەلام (٢٠٠٦). وێنەی هونەری لە شیعری (شێخ نوری شێخ ساڵح) دا. نامەی دكتۆرا. زانكۆی سلێمانی كۆلێژی زمان.
- عەبدولڕەحمان، عەبدولسەلام سالار (٢٠٠٠)، هونەری ڕەوانبێژی لە شیعری(نالی) دا، نامەی ماستەر، زانكۆی سلێمانی، كۆلێژی زمان.
- غەفور، شنۆ ئەحمەد (٢٠١٥)، بنیاتی هزری و هونەری لەشیعرەكانی "صابری" دا، ، نامەی ماستەر، زانۆی سەڵاحەدین، كۆلێژی زمان.
- مستەفا، خەلیل ئیبراهیم (٢٠٠٩)، شیعریەتی دەق بە نوونەی شیعرە كوردییەكانی (مەحوی)، نامەی ماستەر، زانكۆی سەڵاحەدین، كۆلێژی زمان.
- مستەفا، د.ئیدریس عەبدوڵڵا (٢٠١٠)، لایەنە ڕەوانبێژییەكان لە شیعری كلاسیكی كوردیدا، بە نموونەی حەمدی و حاجی قادری كۆیی، نامەی دكتۆرا، زانكۆی سەڵاحەدین، كۆلێژی زمان.

ب/ عربی (الرسائل الجامعية)

- طه الطائي، رفل (٢٠٠٥). الصورة الشعرية عند الجواهري. رسالة دكتوراه. جامعة المستنصرية. كلية الاداب.
- عباس العزاوي، محمد (٢٠١٠) القيم الجمالية في شعر العصر العباسي حتى نهاية القرن الرابع الهجري (دراسة بلاغية)، رسالة دكتوراه، جامعة بغداد، كلية التربية.
- عبدالله، كاوه اسماعيل (٢٠٠٨)، الصورة الشعرية في شعر ابن حمديس، رسالة ماجستير، جامعة السليمانية، كلية التربية.
- كريم الكناني، دلال هاشم (٢٠٠٩) الصورة الشعرية في شعر الغزل العذري في العصر الاموي، رسالة دكتوراه ، جامعة بغداد، كلية الاداب.
- موسى، صاحب رشيد(٢٠٠٣).الصورة البيانية في الشعر الاندلسي عصر المرابطين والموحدين ٤٨٤ هـ – ٦٦٨ هـ. رسالة دكتوراه ، جامعة الانبار، كلية التربية.

ب/ فارسی (پايان نامه های دانشگاهی)

- سلاجقه، طاهره (١٣٩٣)، صوره خيال در غزليات خواجوی کرمانی، استاد راهنمار: دکتور هوشمند اسفنديار پور، ماسترنامه، دانشگاه ازاد واحد بردسير اسلامی.
- مظفری، عليرضا (١٣٧٥)، صوره خيال در ديوان حافظ، به راهنمايي: دکتور محمد جاويد، دکتور وحيديان کاميار، پايان نامه دوره دکتری، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبيات و علوم انسانی دکتور علی شريعتی

ج/ فارسی (پژوهش نامه)

- پشابادی، يدلله (١٣٩٦)، تخيل خلاقانه و تصويرپردازی مبتنی بر ان در شعر شيرکو بيکس و محمود درويش(با تکيه بر دەربەندی پەپوولە و مديح الظل العالی)، پژوهش نامه ادبيات کردی، سال دوم، شماره ٣.
- عصمتی، حسين و صدری، مينا (١٣٩٨) ترجمان تصويری صور خيال ادبی در شش نگاره شاهنامه تهماسبی، فصلنامه علمی نگره، شماره ٥٢.
- محمدی، د. محمد و بانيانی، مهدی (١٣٩٥)، تشابهات و تمايزات صور خيال بيدل دهلوی با نيما، نشريه ادب و زبان، شماره ٤٠، سال ١٩، دانشگاه شهيد باهنر کرمان.
- معمارزاده، پيمان و بيرانوندن، نسرين (١٣٩٥)، صور خيال در اشعار قيصر امين پور، مطالعات ادبيات، عرفان و فلسفه، شماره ٢، دوره ٢.